

Dorota Krystyna Rembiszewska <https://orcid.org/0000-0003-0339-0879>

Polska Akademia Nauk, Instytut Sławistyki, ul. Jaracza 1, 00–378 Warszawa, e-mail: dorota.rembiszewska@ispan.edu.pl

Janusz Siatkowski <https://orcid.org/0000-0003-4362-9426>

emeryt, Uniwersytet Warszawski, Instytut Sławistyki Zachodniej i Południowej, ul. Krakowskie Przedmieście 26/28, 00–927 Warszawa, e-mail: janusz.siatkowski@wp.pl

WARMIŃSKA GWARA WSI BREDYNKI W WYMIARZE DIALEKTOLOGII HISTORYCZNEJ

THE WARMIA DIALECT OF THE VILLAGE OF BREDYNKI IN HISTORICAL DIALECTOLOGY

Słowa kluczowe: dialekt mazowiecki, odmiany terytorialne polszczyzny, *Niemiecki atlas językowy*, gwarowe teksty źródłowe

Keywords: Mazovian dialect, territorial varieties of Polish, *German Language Atlas*, dialectal source texts

Streszczenie

Przedmiotem artykułu jest warmińska gwara wsi Bredynki. Zostanie ona omówiona na podstawie materiałów dialektalnych – XIX-wiecznej ankiety do *Niemieckiego atlasu językowego* i zapisów z badań terenowych prowadzonych w latach pięćdziesiątych XX wieku. Zestawianie historycznych materiałów dialektalnych jest rzadko stosowaną metodą w opracowaniach gwarowych, ponieważ nie ma wystarczająco wielu źródeł, które ukazywałyby stan języka lokalnego z tej samej miejscowości w różnych okresach jego rozwoju. W tekście wskazano cechy fonetyczne, które pojawiają się w obu źródłach – brak mazurzenia (oznaczany w różny sposób), asynchroniczna wymowa spółgłosek wargowych miękkich, przejście *-ar-* w *-er-*, *ja-* w *je-*, cofnięcie artykulacji *y* do *u* w formach czasownikowych. W obu tekstach wystąpiły te same wyrazy, charakterystyczne dla obszaru Warmii (i terenów sąsiadujących), np. *gbur* ‘gospodarz’, *kolacz* ‘ciasto’, *draszować* ‘młócić’. Zapisy z lat pięćdziesiątych XX wieku dostarczają interesujących materiałów z zakresu słownictwa z różnych dziedzin tematycznych, m.in. obróbki lnu, odzieży, budownictwa. Porównanie obu zbiorów materiałów gwarowych pokazało niezmiennosć gwary warmińskiej jednej ze wsi w ciągu dziesięcioleci. Jednocześnie taka konfrontacja daje możliwość retrospektywnego spojrzenia na zjawiska dialektalne.

Abstract

The text focuses on the Warmia dialect of the village of Bredynki using data such as a 19th-century questionnaire for the *German Language Atlas* and field research records from the 1950s. The juxtaposition of historical dialectal data is rarely used in dialect studies, as there are not enough records showing the state of the local language from the same location at different periods of its development.

The text identifies the phonetic features present in both sources. i.e. the absence of mazurization (denoted in different ways), the asynchronous pronunciation of soft labial consonants, the transition of *-ar-* into *-er-* and *ja-* into *je-*, a shift of articulation of *y* to back *u* in verb forms. Both texts feature the same words, characteristic for the region of Warmia (and the neighbouring areas), e.g. *gbur* 'landlord', *kolacz* 'cake', *draszować* 'to thresh'. Records from the 1950s provide interesting lexical insights into many subject areas, e.g. flax processing, clothing and construction. A comparison of the two sets of dialectal data demonstrated the invariability of the Warmian dialect of one village over a number of decades. At the same time, the confrontation enables a retrospective view of dialectal phenomena.

Przedmiotem artykułu jest warmińska gwara wsi Bredynki. Została ona omówiona na podstawie materiałów dialektalnych – XIX-wiecznej ankiety do *Niemieckiego atlasu językowego* [*Deutscher Sprachatlas*, 1927–1956; Rembiszewska, Siatkowski, 2024, s. 406–407] i zapisów z badań terenowych poczynionych w latach pięćdziesiątych XX wieku. W ostatnich dziesięcioleciach nie były prowadzone eksploracje w tej miejscowości. Można jednak wnosić, na przykładzie innych wsi z tego regionu, że gwara warmińska straciła funkcję podstawowego kodu komunikacyjnego.

Interpretacja i porównanie obu źródeł pozwoli ukazać, jak zmieniała się gwara warmińska w ciągu dziesięcioleci, przy uwzględnieniu nierównej reprezentacji materiałów (pod względem ilościowym i jakościowym) z poszczególnych okresów. Ankiety do *Niemieckiego atlasu językowego* nie wypełniał profesjonalista, dialektolog, lecz nauczyciel. Co prawda w przypadku Bredynek nie był to zwykły pedagog, ale wymieniony w ankiecie polskiej Joh. Liszewski (urodzony w Groß Kleeberg, Kreis Allenstein, obecnie Klebark Wielki, gm. Purda, pow. olsztyński), a więc Jan Liszewski, późniejszy redaktor „Gazety Olsztyńskiej”, autor sztuki scenicznej o charakterze moralizatorsko-dydaktycznym *Swaty warmińskie* [Chłosta, 2007]. Ankieta zawiera tłumaczenia 40 zdań z języka niemieckiego na miejscową gwarę – repertuar form i wyrazów jest zatem ograniczony. Dane XX-wieczne pochodzą zaś z zapisów sporządzonych przez Janusza Siatkowskiego w czasie badań terenowych zespołu kierowanego przez Witolda Doroszewskiego w 1951 roku. Efektem eksploracji grupy językoznawców była seria „Studia Warmińsko-Mazurskie”. Tylko część materiału Siatkowskiego została wyekscerpowana na potrzeby *Słownika gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur* [SGOWM] – między innymi z tego powodu uznano potrzebę utrwalenia tego źródła.

Wieś Bredynki (dawniej Bredynek, niem. Bredinken), gm. Biskupiec, pow. olsztyński, leży we wschodniej części Warmii, na trasie Biskupiec – Reszel, w pobliżu Mazur środkowych (25 km od Mrągowa).

Warto również zaznaczyć, że dla Bredynek zapisano ankietę Wenkera po niemiecku (nr 03 057), co zapewne stanowiło przejaw patriotyzmu nauczyciela tłumaczącego

zdania. Jednakże w komentarzu do tej niemieckiej ankiety uczciwie wskazano, że „Es sind Polen in größerer Zahl und zwar ungefähr 19/20, Deutsch dagegen nur 1/20”¹.

Warmia należy do obszaru, na którym nastąpiła ekspansja ludności polskiej na dawne ziemie pruskie (już w okresie panowania tam zakonu krzyżackiego), która przyniosła cechy dialektalne grupy lechickiej języków zachodniosłowiańskich, głównie mazowieckie [Stieber, 1956, s. 37]. Kazimierz Nitsch stwierdza, że:

[...] geneza dialektów warmijskich i ostródzkiego jest w zasadzie jasna. Wraz z dialektem lubawskim jest to grupa powstała przez zmieszanie się mowy mazowieckiej z mową zachodnio-polską, prawdopodobnie kujawsko-dobrzyńsko-chełmińską [Nitsch, 1954, s. 367]

i wyróżnia dialekt wschodniowarmiński i zachodniowarmiński [Nitsch, 1954, s. 304]. Teren, na którym położona jest omawiana wieś, nie jest uwzględniony w rozmieszczeniu dialektów polskich w XVI wieku, ustalonym przez Stanisława Dubisza [Perzowa, 1987, s. 22].

Gwara Bredynek to typowa gwara wschodniowarmińska, zarówno pod względem fonetycznym, jak i leksykalnym.

Jak wiadomo, gwary warmińskie są niemazurzące [por. Nitsch, 1954, s. 304; Dejna, 1993, s. 104; Biolik, 2014, s. 99–100] – w przeciwieństwie do sąsiadujących z nimi gwar mazurskich. W ankiecie z Bredynek wypełniający zastosował znak *ž* w miejscach, gdzie powinno pojawić się *ż*: *leżeli* (zdanie 24), *możesz* (15), *Nieвозмо* (27), *także* (9), *w łożu* (24), *Włóż* (3), *wyższe* (29), *žądno* (32), *zażrą* (14), *že* (9), *żeby* (3, 17), *żebyś* (16), *žem* (8). Trudno rozstrzygnąć, czy jest to maniera pisarska i ten grafem oznacza *ż*, czy też pojawienie się go wynika z chęci oddania za pomocą specjalnego znaku półmiękkiej wymowy, którą zapisano kilkadziesiąt lat później.

W notatkach z lat pięćdziesiątych XX wieku uwidacznia się rozchwianie, nierzadkie w gwarach warmińskich, a mianowicie obok przedniojęzykowo-dziąsłowego spirantu *ž*: *duže*, *žandara* ‘żandarma’ podano wariant pośredni między *ž* i *ż*: *duži*, *može*, *nāleži*, *nažożna*, *zbože*, *žito*.

Jeśli chodzi o spółgłoskę szczelinową *š*, to jest ona zapisywana w ankiecie Wenkera bezwyjątkowo jako *sz*, np.: *do flaszki* (zdanie 16), *idziesz* (12), *kosz* (19), *lepsze* (2), *musisz* (16), *Nasze* (29), *po uszach* (11), *szczotką* (17), *sześciu* (5), *troszkę* (31), *wasze* (29), *wszyscy* (38), *wyszło* (34), *Za naszym* (26).

W materiale późniejszym takiej regularności już nie ma, występuje wymieszanie dziąsłowego spirantu *š* z *ś*, np.: *gospodaś*, *grupše*, *pošetem* ‘poszedłem’, *rumštik*

1 „Polacy są w większej liczbie i mniej więcej [jest to proporcja] 19/20, Niemców natomiast jest tylko 1/20”.

‘trempeł, belka w konstrukcji dachu’, *šopka* – *drašek* ‘ten, kto młóci (draszuje) zboże’, *kokošeńec* [‘kurnik’] *še piše, meškańec, fšistko*. Rozchwianie dotyczy nawet tego samego leksemu, np. *šwela* – *šwele*.

Podobny stan jak dla *ž* i *š* przedstawia się dla *č*. W ankiecie do *Atlasu* zapisano tylko *cz*, np.: *czasy* (zdanie 13), *czekać* (27), *grzeczny* (15), *inaczej* (18), *na mureczku* (36), *na zieczór* (24), *pragnięczkę* (23), *wczoraj* (24), *z czerwoneimi* (26), *zmęczoni* (23). W zapisach Siatkowskiego pojawiło się *č* i dźwiękowo-palatalne *č* (więcej przykładów): *časax, čorno-pstre, jenčmeń, počuntek, učili, věčor* oraz *bleči* ‘o głosie wydawanym przez owcę’, *dešč, kačka, kačor, kurčoki, šečka*. W odniesieniu do jednego przykładu z *c* zamiast *č* podano: *kačocki* [‘kaczoczki – kaczuszki’] (*c* sic!).

Jedną z bardziej wyrazistych cech gwary warmińskiej jest asynchroniczna wymowa spółgłosek wargowych miękkich. W ankiecie Wenkera miękkie *ʋ* jest zapisane przez *ž* (element wargowy uległ redukcji), np.: *człoziek* (zdanie 4), *dziezież* (37), *na zieczór* (24), *najzięćj* (15), *po za zieś* (37), *pozie* ‘powie’ (9), *pozietrze* (2), *się ziodło* ‘się wiodło’ (18), *sobzie* (33), *ziększy* (16), *zina* (16). U Siatkowskiego tak samo – *mužili, ožečki, ożes, poprazić, prožónsujem* ‘przewiaśłem – pasem do związywania snopków’, *fstaža* (ale także *fstaža*), *židuami, żonžarka* ‘wiązarka’, *wżerci* ‘wywierci’, *žečor*. W nowszym materiale w wyrazie *wiatr* odnotowano także artykulację z *j* i spółgłoską dwuwargową: *wjater, wjatra*.

Palatalna spółgłoska dwuwargowa *ɸ* według ankiety była wymawiana w Bredynkach jako połączenie zwarto-wybuchowej labialnej spółgłoski *p* i prepalatalnego *ś*: *do wypsiciâ* (zdanie 16), *psieprzu* (7), *pies* (39), *psić* (37), *psićne* (26), *roztopsiuł się* (25). W zapisach nowszych podano taki sam sposób artykulacji, np.: *klepśe, klepśisko, pśeńcu, pśekarnik, pśosek, ślipśe, zapśerâ*, a ponadto z połączeniem *p* i *j* (kilka poświadczeń), np.: *konopje, pjenta, pjeńcu, pješčonek, pjoruna*. Nieliczne postaci z rozłożeniem na *pɸ* pojawiły się m.in. jako warianty oboczne, np.: *pśeńcu – pɸeńcu, pśerša – pɸerša*.

Kontynuantem miękkiego wargowego *b* w obu źródłach jest *bž*: w ankiecie Wenkera – *niezrobzi* (zdanie 39), *robzić* (28), *sobzie* (33), *zrobzili* (20), u Siatkowskiego – *robże, sobże, zrobzić, bžaukâ* ‘żona’, *bžešta* ‘bierzcie’, *bžijok* ‘bijak – krótsza część cepa’, *grabże, na ňebże*; ponadto raz zapisano realizację jako *bɸ*: *bɸije*.

Zasadniczą różnicę w zapisie w obu tekstach można dostrzec na przykładzie rezultatów asynchronicznej wymowy nosowej miękkiej spółgłoski wargowej *m̥*. W ankiecie Wenkera wskazano realizację zgodną z polszczyzną literacką, np.: *ludziami* (zdanie 40), *mi* (19), *mię* (8), *sami* (20), *W² zimie* (1), *Z czerwoneimi* (26), *Z mięsem* (19), *ztyimi* (40). Natomiast Siatkowski zanotował jako połączenie: *mj* – (jeden przykład) *mješonc*; *mñ* – *komñin, mñastečka, mñiska, mñaukâ* woda ‘płytką

2 W przykładach podano zapisy wielką literą zgodnie ze źródłem.

woda', *na mńezi, żemńeń*. Przykłady przejścia *m* w *n* w wyrazie *niemiecki* – *po heńecku*, z *heńeckego* to może też egzemplifikacje asymilacji na odległość.

Dla prawie całego obszaru Warmii znamienne jest labializowanie nagłosowych samogłosek. W ankiecie brak przykładów na tę właściwość gwary, choć pojawiły się wyrazy rozpoczynające się od samogłoski: *odtłoczuł*, *ukrâd*, *umer*, *urosnąc*. Protezę nagłosową podaje Siatkowski w wielu wyrazach, np.: *uęci* 'oczy', *uobora*, *uokap*, *uotuók* 'odłóg', *uukazuje*, *uuzde*, *uozur* 'ozór, język konia'.

W nowszym materiale zapisano ślady dawnej wymowy *rż* (z elementem wibracyjnym przy artykulacji frykatywnego *r*): *sko'żńe*, *gumowe sko'żńe* oraz *mo'że*, *paśe'żbńica*, *'żeka*, *'żeńeń*, *skarżiciel*, *że'żńik*. Ten archaizm fonetyczny, który w gwarach polskich zachował się najdłużej na peryferiach – na północy i południu [por. Dejna, 1981, mapa 13], u Wenkera nie został potwierdzony.

Na północnej Warmii dawne *ā* długie było realizowane jako *a* pochylone. Tłumaczący zdania Wenkera być może chciał zasygnalizować ten typ wymowy, bo zapisał dodatkowy znak nad *a* – w postaci daszku, w miejscach dawnego *ā*, np.: *gâdać* (zdanie 31), *jâjka* (7), *ptâszki* (36), *ukrâd* (19), *wpâdl* (4), *zarâz* (16), *znâl* (18). W zapisach Siatkowskiego poświadczono jest utrzymanie się *â* pochylonego w różnych pozycjach, nie tylko przed spółgłoskami nosowymi, np.: *čekâm*, *uâmńe*, *nâmńejsze*, *wouâm* oraz *bâjki*, *čôârtek*, *prâwda*, *pșegrâ*, *zâduški*.

W Bredynkach poświadczono także północnopolskie przejście *ja- w je-*, *-ar- w -er-*: *jebkoma* (zdanie 26), *jebłonki* (26), *umer* (5). W materiałach późniejszych utrwalono więcej form, np.: *jek*, *jepko*, *jeskuuka*, *jestšomp* 'jastrząb', *ješčorki* 'jaszczurki'; *do terčâ*, *do potperčâ*, *poderte*, *požer*, *tertak*, *terti*, *pomer*, *uumer*, *witerte*, *zaperte*.

W ankiecie Wenkera wypełniający użył grafemu *é*, być może na oznaczenie ścieśnienia samogłoski *e*, np.: *głośniěj* (zdanie 31), *mléko* (3), *mojém* (32), *oblétę* (17), *prędzěj* (15), *Śniég* (2, 25), *twojěj* (17). W nowszym źródle zapisano kilkadziesiąt realizacji z *é* pochylonym, np. *xléf*, *našemu*, *nâžencěj*, *potém*, *šěšxel*, *vencěj*.

W ankiecie wypełnionej przez Liszewskiego pojawiły się postaci z cofnięciem artykulacji *y* do *u* przed tautosylabicznym *l* (*u*) w formach czasowników: *buł* (zdania 6, 16, 18), *czyniul* (20), *nauczuł* (15), *odtłoczuł* (8), *roztopsiul się* (25), a także w innych pozycjach w czasownikach: *Bulem* (9), *buło* (18), *doszula* (17), *oczyściula* (17). Kontynuację takiego stanu w odniesieniu do form czasownika *być* odnajdujemy u Siatkowskiego: *buu*, *buua*, *buuo* oraz w innych czasownikach: *zauuważuujem*, *zrobzuu*.

W źródle z XIX wieku nie ma poświadczeń na nosowość konsonantyczną (*onS*, *enS*), notowaną w okolicach Reszla. Taki typ realizacji samogłoski nosowej zapisał kilkakrotnie Siatkowski, np.: *čenšcuφ* 'części', *gauonski*, *genste*, *potšense* 'potrzebie', *pšensuo*, *žonsua* 'dziąsła', *žwonsku* 'związku' [Związku Polaków].

W obu źródłach zanotowano nieskontrahowane postaci czasowników – w ankiecie: *stoić* (zdanie 14), *niezrozumieje* (22), ale także *Nierozumię* (31). Siatkowski podał zaś *boić še*, *stojéli*, *stoić*.

Zarówno w dawniejszym, jak i nowszym materiale pojawiły się postaci dualne w formach drugiej osoby liczby mnogiej czasowników. W ankiecie np.: *chceta* (zdanie 30), *musita* (31), *Nie naleźlišta* (32), *Niemożeta* (27); u Siatkowskiego: *bżešta*, *choćta*, *chożita*, *pućta*, *robźita*, *rupta*, *tšmajta*.

Jeśli chodzi o słownictwo, w ankiecie z Bredynek znajdujemy zaledwie kilka leksemów gwarowych. Wszystkie, poza *odtłoczul* ‘odgniótl [o nodze]’, odnotował J. Siatkowski. Są to:

- 1) *do draszowaniâ* ‘do młócenia’ – u Siatkowskiego *to še drašuje*,
- 2) *dycht* ‘zupełnie, całkowicie’ – *aš dixt do guri*,
- 3) *gbury* ‘gospodarze’ – *duży gbur*,
- 4) *furają* ‘latają [o liściach]’ – *co purać może ješće*,
- 5) *kolâcze* ‘ciasto, lm.’ – *kouâč* (‘bułka’),
- 6) *oblétę* ‘sukienkę’ – *obleta* – *to ancux* [*ancux* ‘ubranie’],
- 7) *pod odpódkiem* ‘po spodem’ – *jeden tšma z otsputku*.

W ankiecie podano *niedzielami* ‘tydzień’, w nowszym materiale jest *tižen*, co wskazuje na wpływ polszczyzny ogólnej.

Materiał z lat pięćdziesiątych XX wieku dostarcza wielu interesujących danych wyrazowych z zakresu różnych pól tematycznych. Historyczny dziś wymiar mają wyrazy tworzące pole tematyczne ODZIEŻ. Wystarczy chociażby wymienić nazwy odnoszące się do stroju kobiecego. Siatkowski zapisał m.in. *štivne micki*, *s takiñi šlejpañi* – chodzi tu o tradycyjne nakrycie głowy zamężnej Warmiaczki – czepiec³, nazywany także *twardą mycką*. Jak pisze Wiktor Steffen w artykule na temat odzieży warmińskiej:

W XX wieku nie było już śladu po dawnych *czepkach*. Pozostały one jednak przez długi czas w pamięci starszych kobiet, które chętnie opowiadały o ich wspaniałości, ale w szczegółach ich opisać nie potrafiły. Stwierdzały tylko ogólnikowo, że były bardzo ozdobne i wysokie. Ze względu na ich wysokość nazywano je także *haubami* (niem. *Haube*) [Steffen, 1981, s. 374].

W grupie nazw z elementami garderoby kobiecej uwagę zwraca duża liczba germanizmów. Jednocześnie informator niekiedy podawał polskie odpowiedniki, np. *klejt* ‘sukienka’ (niem. *Kleid*) może też oznaczać ubranie wierzchnie [por. Steffen, 1981, s. 373], *rok* – *po polsku kitel* (niem. *Rock* ‘spódnica, marynarka’), *unterok* ‘hal-ka’ (niem. *Unterrock*), *zak*⁴, *teras muwo bluza* (niem. *Sack* ‘worek’).

3 Umiejętność tworzenia tradycyjnego czepca warmińskiego została w 2021 r. wpisana na Krajową Listę Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego [*Szycie warmińskich czepców...*, 2021].

4 Przekształcenie semantyczne tej nazwy tak objaśnia W. Steffen [1981, s. 368]: „Jest to przypuszczalnie bardzo dawna pożyczka, sięgająca czasów, kiedy ludność biedniejsza nie nosiła jeszcze

Warto zwrócić uwagę na niefunkcjonujące już dziś słownictwo z zakresu uprawy i obróbki lnu. Na podstawie zapisów J. Siatkowskiego można właściwie odtworzyć proces obróbki lnu:

[jest] tulko jeden gatunek – to je len | s konopami mi mieli maŕo co doćunku | semnie to se zaŕeje w mešonzu maju, tedi se tak we wžešnu wriwa, jek je dobrŭ, wonže φ snopki | ne suši se go, tulko se beže i obraŕluje | [len najpierw] kšće, [a potem jest] doženau | [len] se obraŕluje. našeńe se weźme preč želono. tako je ŕaŕka ze štiroma drewnanuńi gwoźżami, grubuńi, tedi jeden drunzek do pšćiskańo tŕx snopkuφ. snopki bendo wyoźone mnezŭ te štri goźže i tedi dwuŕ raŕlujo. tedi tuńi žoberańi – raŕlo – se pobriwajo te guuŕki. te guuŕki se ćinko na gure rozuožo, ćenko do sušeno | a te snopki zaŕera se do – torŕowisko – do wodi jek dŕugo se tam moćŭ | [moczy się] w woźe – [miejsce do moczenia to jest] moćisko | [moczy się] dwa do tši tygodńe. tedi jek z wodi se wŭjne to se rozuoži na uonke albo na rżisko, to tedi on na uonce doćonga. se wibzeli. te paźžori ot wŭukna uotstano. pugařtki do terća se bžeže | [len] jek je suŕŭ to benže zabrane na klepšisko do stodoŭŭ i se býije, tŭče go cepami. to je tŭčka naziwano taka uroćistość | [potem] pšido tak tutaj šosuduŕ tak z ošmi i ŕšisci tak tedi tŭuko, a kobjetŭ stazem (?) tšo troćki. tšć – i beže ten len razem zaros tertŭ | [do międlenia, czyli gnieceńia lnu potrzebna jest] ćerlica | ćerlica φ caŭkości – u guri dwa nože i na dole dwa nože – 180 centimetroŕ dŕugości | [przy łamaniu odpadają] paźžori | [kiedy się wymiędli na cierlicy, to] wŭokno uostańe a te uošori otpadno prečŭ a tedi benže tẽn len klepanŭ | [do klepania] to jest takę klapaduŭ | tedi ta gartska se pouoži na klapaduŭ i na klepoć se pouoži, a klapaduŭ to ten nuš, co se uopćina [i spadają] paklepse | tedi se pšŕže na šćotkę, se općiščo | [i potem jest już] ćistu lenŭ

Skompletowanie leksyki Bredynek według kręgów tematycznych może być podstawą do stworzenia retrospektywnego słownika tematycznego gwar warmińskich.

Należy zaznaczyć, że Bredynki były także eksplorowane przez Zdzisława Stiebera z grupą pracowników Uniwersytetu Łódzkiego w lipcu 1952 r. na potrzeby *Malego atlasu gwar polskich* [Stieber, 1974, s. 375]. Również on wskazywał na dobre zachowanie gwary w tej miejscowości:

Ciekawe będzie, jak sądzę, porównanie naszego materiału z materiałem zebrany 46 lat temu przez prof. Nitscha. Otóż trzeba stwierdzić, że mimo znacznego odstępu czasu nasze zapisy są uderzająco podobne do Nitschowych, dokonanych w okolicach Biskupca [Stieber, 1974, s. 377].

wytwornych marynarek, ale okrywała się czymś w rodzaju worka z wycięciem na szyję i prymitywnie przyszytymi rękawami”.

Warto zwrócić uwagę na cechę, o której wspomniał Z. Stieber w opisie wsi w komentarzu do *Małego atlasu gwar polskich*, która potwierdza spostrzeżenia J. Siatkowskiego. Chodziło o to, że wymowę jednego z mieszkańców Bredynek (Bredynek, p. 81 MAGP) „cechuje słabe zachowania *ř*, które u innych mieszkańców trzyma się lepiej” [MAGP, t. I, s. XLVI], a więc jest ona dość dobrze reprezentowana, co widać w notatkach Siatkowskiego. Na mapie 10 MAGP ‘pług’ umieszczono nazwę zapisaną przez Stiebera w Bredynku – *noroga*. Pojawia się ona także w notatkach Siatkowskiego. Poza tym wyraz w takiej postaci (rodzaj żeński) jest poświadczony w niewielu źródłach, które wskazują właśnie tylko powiat reszelski jako miejsce występowania wymienionej nazwy [por. Judycka, 1953, s. 23].

Zestawianie historycznych materiałów dialektalnych jest rzadko stosowaną metodą w opracowaniach gwarowych, ponieważ nie ma wystarczająco wielu źródeł, które ukazywałyby stan języka lokalnego z tej samej miejscowości w różnych okresach jego rozwoju. Porównanie danych z Bredynek w pewnym stopniu umożliwia wskazanie elementów świadczących o trwaniu dawnego stanu. Pewnym ograniczeniem jest tu ankieta, wypełniona przez bardzo świadomego językowo nauczyciela, który być może w sposób intencjonalny nie zaznaczył ewidentnych cech gwarowych, zapisując miejscową gwarę zgodnie z polszczyzną ogólną. Niemniej konfrontacja obu źródeł pozwala potwierdzić, że gwara Bredynek zawiera najistotniejsze dla gwar Warmii wyróżniki, takie jak brak mazurzenia, asynchroniczna wymowa spółgłosek wargowych palatalnych, przejście *-ar-* w *-er-*, *ja-* w *je-*, cofnięcie artykulacji *y* do *u* w formach czasownikowych. Dość niewielki zakres faktów językowych zaprezentowanych w ankiecie nie pozwala wskazać na elementy dotyczące dynamiki tej gwary. Jednocześnie XIX-wieczny zapis jest unikatowym świadectwem polskiej gwary używanej w otoczeniu języka niemieckiego, która przetrwała, jak można wnioskować, właściwie w niezmienionej formie do lat pięćdziesiątych XX wieku. Taki sposób analizy materiałów gwarowych to także chyba skuteczna metoda na retrospektywne spojrzenie na gwary. Ponadto wydaje się, że interesującym zadaniem badawczym byłoby sprawdzenie, w jakim stopniu zachowała się mowa warmińska wśród współczesnych autochtonów.

ROZWIĄZANIA SKRÓTÓW

Skróty konwencjonalne

gm. – gmina

niem. – niemieckie, niemiecki

p. – punkt

por. – porównaj

pow. – powiat

zd. – zdanie

Słowniki i atlasy

MAGP – *Mały atlas gwar polskich*, 1957–1969, opracowany przez Pracownię Zakładu Językoznawstwa PAN w Krakowie pod kierunkiem Kazimierza Nitscha, t. I–XII, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław – Kraków.

SGOWM – STAMIROWSKA Zofia i in., red., 1987–2024, *Słownik gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur*, t. 1–9, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Instytut Języka Polskiego PAN, Wrocław – Warszawa.

BIBLIOGRAFIA

BIOLIK Maria, 2014, *Dialekt warmiński. Fonetyka i fonologia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn.

CHŁOSTA Jan, 2007, *W obronie ojców mowy i wiary: Jan Liszewski redaktor, wydawca, poeta*, Wydawnictwo Wers, Olsztyn.

DEJNA Karol, 1981, *Atlas polskich innowacji dialektalnych*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa – Łódź.

DEJNA Karol, 1993, *Dialekty polskie*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław – Warszawa – Kraków.

Deutscher Sprachatlas, 1927–1956, Auf Grund des Sprachatlas des deutschen Reichs von Georg Wenker begonnen von Ferdinand Wrede, fortgesetzt von Walther Mitzka und Bernhard Martin, Elwert, Marburg.

JUDYCKA Irmina, 1953, *Z gwary warmińskiej i mazurskiej. Warmińskie nazwy narzędzi rolniczych*, „Poradnik Językowy”, z. 6, s. 21–33.

NITSCH Kazimierz, 1954, *Pisma pomoroznawcze. Z 5 mapami*, t. 3, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław – Kraków.

PERZOWA Henryka, 1987, *Zarys dziejów Ostródzkiego, Warmii i Mazur*, w: Z. Stamirowska, red., *Słownik gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur*, t. 1, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław – Warszawa, s. 7–23.

REMBISZEWSKA Dorota Krystyna, SIATKOWSKI Janusz, 2024, *Dziewiętnastowieczne materiały gwarowe z obszaru Warmii, Mazur i terenów sąsiednich. Cz. 1*, Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa.

STEFFEN Wiktor, 1981, *Odzież warmińska i jej nomenklatura*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, nr 2–4, s. 363–379.

STIEBER Zdzisław, 1956, *Zarys dialektologii języków zachodniosłowiańskich z wyborem tekstów gwarowych*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

STIEBER Zdzisław, 1974, *Z doświadczeń dialektologicznych na Warmii*, w: Z. Stieber, *Świat językowy Słowian*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, s. 375–379 (pierwodruk: „Język Polski” 1953, R. XXXIII, s. 43–47).

Szycie warmińskich czepców na liście dziedzictwa kulturowego, 2021, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C864801%2CSzycie-warminskich-czepcow-na-liscie-dziedzictwa-kulturowego.html> (dostęp: 21.02.2025).